

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. Septimii Florentis Tertvlliani Carthaginiensis
Presbyteri, Opera Qvæ Hactenvs Reperiri Potvervnt
Omnia**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Coloniæ Agrippinæ, Anno M. DC. XVII.

Ad Martyras.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71872](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71872)

A

ti accidit. et silent. incendij. ferarum. latronum periculum; maxime in ipsis temporibus, quibus hominis (nempe Imperatoris) causa inopinatos natalibus, dignitatibus & atatibus exitus multi referant.

Ceterum librum hunc more suo imitatus est B. Cyprian. Epistolis ad Martyras & Confessores varios 7. 9. 16. 25. 36. 77. & 81. tum libris de Exhortatione & de Laude Martyrij. Immo verba quadam transcripserunt ex v. capite, & B. Cypri. Epist. 2. ad Do-

natum, & S. Hieronymus Epistolis ad Demetriadem de Virginitate ad Saluinam de Viduitate atque ad Heliodorum verba ca. 3. & 4. & alibi alia, vti infra Latine. Denique iam olim, tanquam Tertullianus, visus & lectus est a Trithemio & Politiano, & editus a Rhenano ex Paterniacensi ac Gerzjensi primum codicum Scholjjs, deinde & Adnotationibus. Quibus nunc & nostras adiecimus, & ex tribus exemplaribus Passianis postremum castigauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI AD MARTY- RAS LIBER.

Cap. I.

B

Ephes. 4.

C

Cap. II.

D

Sap. 3.

NTER 2 carnis alimenta, 3 benedicti 4 Martyres designati, quæ vobis & 5 domina mater Ecclesia de verber. suis, & singula fratres 6 de operibus suis proprijs in carcerem subministrant, capite aliquid & à nobis, quod faciat ad spiritum quoque educandum. Carnem enim saginari, & spiritum elurire non prodest. Imo si quod infirmum est, curatur: quæ quod infirmus est, negligi non debet. Nectantus ego sum, vt vos alloquar. Veuntamen & 7 Gladiatores perfectissimos nō tantum magistri & præpositi sui, sed etiam idiotæ, & superuacue quique adhortantur de longinquo, vt sepe de ipso populo 8 dictata suggesta profuerint. In primis ergo, benedicti, nolite contemnere spiritum sanctum, qui vobiscum introijt carcerem. Si enim non vobiscum nunc introisset, nec vos illic hodie fuissetis. Et ideo date operam, vt illic vobiscum perseueret: ita vos inde perducatur ad Dominum. Domus quidem diaboli est & carcer, in qua familiam suam continet. Sed vos ideo in carcerem peruenistis, vt illum etiā in domo sua conculcatis. Iam enim foris congesti conculcaueratis. Non ergo dicat: *In meo sum, tentabo illos vultus 9 adjs, affectionibus, aut inter se dissensionibus.* Fugiat conspectum vestrum, & 10 in ima sua delitescat, contractus & torpens, tanquam eoluber exanctatus, aut effumigatus. Nec illi tam beneficit in suo regno, vt 11 vos commutat. sed inueniat munitos, & cōcordia armatos quia pax vestra bellum est illi. Quam pacem quidam in ecclesia non habentes, à 12 martyrib. in carcere exorare consueverunt. Et ideo eam etiā propterea in vobis habere, & fouere, & custodire debetis: vt si forte & alijs præstare possitis. 13 Cetera æq; animi impedimenta vsque ad limen carceris deduxerunt vos, quousq; & 14 parentes vestri. Exinde segregati estis ab ipso mūdo. Quāto magis à seculo rebusque eius: Nec hoc vos conseruet, quod segregati estis à mundo. Si n. recogitemus, ipsum magis mundū carcerem esse, exille 15 vos è carcere, quam in carcere introisse intelligemus. Maiores tenebras habet mundus, quæ hominum præcordia excæcāt. Grauiore carenas induit mūdus, quæ ipsas animas hominum confringunt. Peiores immūditas expirat mūdus, libidines hominum. Plures postremo mūdus reos continet, scilicet vniuersum hominum genus. Iudicia deniq; non 16 Procōsulis, sed Dei sustinet. Quo vos benedicti de carcere in 17 custodiarium si forte translatos existimetis, 18 Habet tenebras, sed lumen estis ipsi. Habet vincula, sed vos solati Deo estis. 19 Triste illic expirat, sed vos odor estis suauitatis. Iudex expectatur de iudicibus, sed vos estis de iudicibus ipsi iudicaturi. Constrictur illic, qui fructum seculi suspirat. 20 Christianus etiam extra carcerem seculo tenenciauit. in carcere autem etiam carceri. Nihil interest, vbi sitis in seculo, qui extra seculum estis. Et si aliqua amiseritis vitæ gaudia, negotiatio est aliquid amittere, vt maiora lucretis. Nihil adhuc dico de præmio, ad quod Deus martyres inuitat. Ipsam interim conuersionē seculi & carceris cōparemus. si 21 non plus in carcere spiritus acquirit, quā caro amittitimo & q̄ iusta sūt, caro nō amittit 22 per cu-

ram Ecclesiæ, & 23 agapen fratrum: & insuper, quæ semper vtilia fidei, spiritus adipiscitur. 24 Non vides alienos Deos, non imaginibus eorum incurris, 25 non solennes Nationum dies ipsa commixtione participas, nō nidoribus spurcis verberaris, non 26 clamoribus spectaculo-rum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium cæderis: 27 non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt: vacas à scādalis, à tentationib. à recodationibus malis, iā & à persecutione. Hoc præstat carcer Christiano, quod eremus Prophetis. Ipse Dominus in secessu frequentius agebat, vt liberius oraret, vt seculo cederet. Gloriam denique suam discipulis in solitudine demonstrat. Auferamus carceris nomē, secessū vocemus. Et si corpus includitur, et si caro detinetur, omnia spiritui patent. Vagare spiritu, spatium spiritu, & non stadia 28 opaca aut porticus longas proponēs tibi, sed illam viam quæ ad Deum ducit: Quotiens enim spiritu deambuleris, totiens in carcere non eris. Nihil 29 crucis sentit in neruo, quam animus in cælo est. Totū hominem animus circumfert, & quo velit, transferit. *Vbi 30 autem erit cor tuum, illic erit & thesaurus tuus.* Ibi ergo sit cor nostrum, vbi volumus habere thesaurum. [Sic 31 nunc benedicti, carcer etiam Christianis molestus. Vocati sumus ad militiam Dei viuui, iam tunc cum 32 in sacramenti verba respondimus. 33 Nemo miles ad bellū cum delicijs venit, 34 nec de cubiculo ad ciem procedit, sed de 35 pappilionibus expeditus & substrictus: vbi omnis duritia, & 36 imbonitas, & insuauitas constitit. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediscunt: in 37 armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo; 38 estudinem desiccando. Sudore omnia constant, ne corpora atq; animi exspaucant. De umbra ad solem, & sole 39 ad cæelum, de 40 tunica ad loriam, de silentio ad clamorē, de quiete ad tumultum. 41 Proinde vos benedictæ, quodcumque hoc durum est, ad exercitationem virtutum animi & corporis deputate. Bonum agonem subitura estis, in quo 42 Agonothetes Deus viuus est: Xyltarches spiritus sanctus: 43 corona æternitatis, brabium, angelicæ substantiæ politia in cælis, 44 gloria in secula seculorum. Itaq; Epitatas vester Christus Iesus, qui vos spiritu vnxit, & ad hoc cæmna produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriorē tractationem a liberiore cōditione seponere, vt vires corroboraretur in vobis Nēpe n. & athletæ segregantur ad strictiorē disciplinā, vt robori adificādo vacent: continentur à luxuria, à cibis leuionib. à potu iucundiore. Coguntur, cruciatur, fatigatur, quāto plus in exercitationib. laborauerint, tāto pl⁹ de victoria sperant. Et illi, inquit Apostolus, *vt corōnā corrumpit: illi vniquantur.* Nos æternam consecuturi, carcerem nobis pro palestra interpretemur, vt ad stadium tribunalis bene exercitati incommodis omnib. producamur: quia virtus duritia exstruit, mollitia vero destruit. [45 Scimus ex Dominico precepto, quod caro infirma sit, spiritus promptus. Non ergo nobis blandiamur, quia Dominus consensit, carnem infirmam esse. Propterea enim prædixit spiritum promptum esse, vt ostenderet, quod cui debeat esse subiectū, scilicet, vt caro seruiat spiritui, in

E

F

Mar. 1.
Luc. 4.
Matth. 37
Mar. 9.
Luc. 2.
1. Pet. 1.

Matth. 6.

Cap. III.

G

H

1. Cor. 9.

Cap. III.

tui, in

tui, infirmior fortiori, ut ab eo etiam ipsa fortitudinem assumat. Colloquatur spiritus cum carne de communi salute, nec iam de incommotis carceris, sed ipso agone & pignolo cogitans. 46 Timebit forsitan caro, gladii grauem, & crucem excelsam, & rabiem bestiarum, & summam ignium poenam, & omne carnificis ingenium in tormentis. Sed spiritus contraponat tibi & carni, acerba licet ista, à multis tamen æquo animo excepta, imo & vltro appetita, famæ & gloriæ causa, nec à viuis tantum, sed etiam à fœminis, ut vos quoque benedictæ sexui vestro respondeatis. Longum est, si enumerem singulos, qui se gladio confecerint, animo suo ducti. De fœminis ad manum est 47 Lucretia, quæ vim stupri passâ, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitatis suæ pareret. 48 Mutius manum suam dexteram in ara cremavit, ut hoc factum eius fama haberet. Minus fecerunt Philosophi, 49 Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exulsi. Item 50 Empedocles, qui in ignes Æneæ montis dissiluit, & 51 Peregrinus, qui non olim se rogo immisit, cum fœminæ quoque contemperint ignes. 52 Dido, cum post vitum dilectissimum nubere cogere-tur, item 53 Aldrubalis virum, quæ iam ardente Carthagine maritum suum patricem Scipionis videret, cû filius suis in incendium patrie deualuit. 54 Regulus dux Ro. captus à Carthagenensibus, cum se vnum pro multis captiuis Carthagenensibus cõpensari nolisset, maluit hostibus reddi, & in arce genis itipatici 56 meretricis Atheniensis, quæ conficia coniurationis cum pro-petere totqueretur à tyranno, & non prodidit coniuratos, & nouissime linguam suam comestam in faciem tyranni exiit: ut nihil agere se scirent tormenta, et si vitra perfererent. 57 Nam quæ hodie apud Lacedæmonios solennitas maxima est *diaparsis*, id est, flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolecentes flagellis affliguntur, affantibus parentibus, & propinquis, & uti perferunt, adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabitur maiore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis, quam corpus. Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis & animi vigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant sub præmio laudis humanæ, postum dicere, modicæ sunt istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis & diuinæ mercedis. 58 Tanti vitæ: quanti verum margaritum; Quis ergo non libentissime tantum pro vero habeat erogare, quantum alii pro falso? [59 Omitto nunc gloriæ causam. Eadem omnia fœuitæ & cruciatu certamina, iam apud homines affectatio quoque & morbus quidam animi conculcauit. Quot otiosos affectatio armorum ad gladiu locat, Certe ad feras ipsa affectatione descendunt, & de moribus & de cicatricibus formosiores sibi videntur. 60 Iam & ad ignes quidam se autorauerunt, ut certum spatium in tunica ardente conficerent. Alii inter venatorum taureas scapulis patientissimis ambulauerunt. Hec, benedicti, non sine causa Dominus in seculi admittit, sed ad nos & tunc exhortandos, & in illo die cõfundendos, si reformidauerimus pati pro veritate in salutem, quæ alii affectauerunt pro vanitate in perditionem. 61 Sed hæc exempla constantia omittamus de affectatione venientis. Conuertamur ad ipsam conditionis humanæ contemplationem, ut & illa nos instruant, si qua constanter ad eam sint, quæ & inuitis euenire conseruerunt. Quoties enim incendia viuos cremauerunt: quoties fera & in syluis suis & in 62 mediis ciuitatibus elapsæ caueis, homines deuorauerunt: quot à latronibus ferro, ab hostibus deorum cruce extincti sunt, torti prius, imo & omni contumelia expuncti? Nemo non etiam hominis causa pati potest, quod in causa causa Dei pati dubitat. Ad hoc quidem vel præsentia nobis tempora documenta sunt, 63 quantæ qualesque

personæ inopinas natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & ætatibus suis, exitus referunt, hominis causa: aut ab ipso, si contra eum fecerint, aut ab aduersariis eius, si pro eo steterint.

AD NOTATIONES
IACOBI PAMELII IN LI-
BRVM AD MAR-
TYRAS.

1. AD MARTYRAS. Sic legitur extrib. Vaticanis codicibus. pro eo quod erat, MARTYRAS. Porro non is (solum inquit Rhenanus in Argumento huius libri) Martyrum appellationem accommodabat ea etas, qui iam tolerauit supplicis pro Christo mortem obierant, sed & illi, qui in confessione nil tormentorum atrocitate moti, firmiter perstiterant, etiam si adhuc in carcere detinerentur, de quibus intelligit Cyprianus, quem scribit: Ececerunt ad nos de quibusdam beati Martyris litteras. Item: Si qui libello à Martyribus accepto de seculo excederent. Sicque non modo Cyprianus Martyras appellare solet, sed & Tertullianus hoc loco. Verum sic addit, designati. Quin eos etiam hoc nomine solitos vocari indicat, qui dimissi fuissent, ut quos de Valentino inquit: Sed alium ex Martyrii prærogatiua loci pontum indignatus. Et de Prætex Insulper de lactatione martyrii inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tedium. Nec aliter Cyprianus dixit in Epistola, qua Celerinum in ordine cleri significat ad citum: Commematur dando nobis confessoribus suis & Martyribus gloriosæ. ubi et commemoratum accipit, pro liberatione & dismissione, qua vita captiuo & mori parato conceditur. Equidem in sanctis quibusdam, ut ipse alibi scribit, nequaquam fuit minor confessio: virtus, sine testimonio passionis. Neque enim in confessoribus Christi dilata Martyria meritorum confessionis minueret, sed magna in diuina promotionis ostendere docet ad Luc. Romanum Pont. scribens. Confessoris nomen in ista significat ionem, quam exposuimus, Cypriano familiare, recentior etas etiam nec carcerem, nec tormenta per se ipsa attribuit. Ille vero ad Maximin præbiteris scribens: Ben. um, inquit, facti primæ & omnia confessoribus. Vos ceteris confitemini, quotiens rogati, ut de carcere recedatis, carceris sine & virtute præligitis. Hæc nam Rhenanus. Cuius sententia nos quousq; accedat quod ad Martyras attinet, de Confessoribus non item, laus commensuraturus Ad nos, nostris in S. Cypri. Epist. 9. qua Martyribus & Confessoribus inscribitur. 8. In Epist. quoque 30 n. 7. Et verissima est illa non interpretatio, quoad S. Cyprianum: verum vel ex solo isto titulo patet, Martyras appellari Tertulliano, non solum eos, qui aut tori essent, aut torum a persequis, sive viuis, sive defunctis, sed & eos, qui, ut loqueretur, in iustis non, quos peculiariter S. Cyprianus Confessores nuncupat. Neque enim 10 hoc libro, vlla tormentorum iam per se ipsum mentio, sed duntaxat carceris & metus poenarum.

CAP. I.

2. Inter carnis alimenta, &c. Caput hoc primum post captam benevolentiam Martyrum, non aliud est quam. Ad pacem & concordiam exhortatio, in qua imitatur Antiochem S. Cypri. sub finem Epist. 7. ad Rogatianum & alios Confessores. Et insuper alibi loca infra citatis. Ad intellectum autem huius loci facere adnotauit Rhenanus in Adnotationibus, quod inferius dicit: Imo: & quæ iusta sunt, caro non amittit per curam Ecclesiæ & agapen fratrum. Sane D. Cyprianus epist. 37. seu 6. lib. 3. admonet presbyteros & diaconos, ut gloria voce Domino confessi omnis diligentia præbeat. Ibidem mox Tertullianus quendam ab hoc pio officio laudat, quod videlicet circa curam corporum captiuus Christiani non desit.

3. benedicti id est laudandi (inquit Rhen.) Hoc Epist. Martyres ornati Tertullianus, ut paulopost: Impitius ergo benedicti Et infra ad mulieres Proinde vos benedictæ Quod Eletherio Pont. Rom. & martyri iam defuncto lib. de præscr. adu. hæres. cap. 30. etiam adhibuit. Cyprianus Fortissimos & beatissimos sibi vnde vocare solet, quodam loco Fortissimos & fidelissimos.

4. Martyres designati. Designati (inquit idem) id est futuri martyres. Metaphora ab electis magistratibus sumpta, qui designati dicuntur, quum eliguntur. Suetonius in vita Claudii Cæsaris in fine. Nā & quum Consules designaret, nemo ultra mensum, quo obire, designauit. Porro quos alloquitur Tertullianus, nondum Martyrium tolerans, sine fecerant, ut Cyprianus loquitur, sed expectabant, ut est apud eundem, quoties latei professionis sue salutarem diem, & iamque de saculo recessuri ad martyrum munera & domicilia diuina properabant.

5. & domina mater Ecclesiæ [Opherna] (ut ibidem Rhenanus) quod matrem Ecclesiam pulchre dominam vocat. Addit vero: de vberibus suis. nam præesse: mater, quibus significat thesaurus Ecclesiæ. Vide supra libro de Orat. c. 2. nu. 7.

6. de operibus suis propriis. Docet enim (inquit idem) Paulus ad Ephesios scribens, etiam propriis manibus laborandum, ut habeas quod indigenti communica. Ergo pistor panem missi ab eo, calcarius calcos, telam textor, hæc fructu gratis curabat, consuebat vestiarius. Alius pecuniam mittebat, diurno labore collectam. Vide autem quantum præci Martyribus tribuerint.

7. Gladiatores, &c. Quod hæc habet tam de Gladiatoribus, quam eorum

STULL
PERA

A

orum Magistris & Praepositis, diffusimus vsque ad librum de Spectaculis.

8. dictata. [Dictata (eodem interpretate) non solum ludimagistrorum sed litterarum doctorem, sic & Suetonius idem Iulij Caesaris, de gladiatores loquens: Tyrone, inquit, neque in ludo, neque per laudum, sed in domibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritus eruditior, precibus emittens, quod epistolis eius ostenditur, ut discipulorum singulorum susceperent, ipsique dictata exercebantur. Et Iuvenalis:

Donec peragat dictata magistri

Omnibus

9. tentabo eos villibus odii, afflictionibus, &c. [Ita ex m. a. Vaticanis pro eo quod erat villibus inediis, deflectionibus, que substituta vult non ab illis, qui putabant non posse competere in Martyratu odium, eorum quod quondam sequitur: aut inter se diffensionibus, illud magis conuenit maxime quum etiam S. Cyprianus contentiones, emulations, conuicia & maleficia in confessoribus reprehendat, ubi supra.

10. & in ima sua delectat. [Non dissimilis est (ut adnotat Rhen.) sententia ei qua in Valentianis legitur. Abcondat se itaque lepore, quantum potest, totamque prudentiam in labebratum ambagibus torquet. alie habet, in caeca detrudatur, &c. Alludit autem Auctor ad Serpentes, qui excantationibus fugari solent aut suffumigationibus, atq. hoc est quod dicitur: excantatus vel effumigatus. Nam Plinio refert S. ca. 3. accensit cornibus cerui odore effugantur, & maxime si raris, uti est apud eundem li. 10. c. 70. Incantationis autem a spidicis merito Psal. 57.

11. ut vos committat. [Sapienter inquit Rhenus. iam diximus committiendi verbum ad contentionem & certamen referri, unde gladiatores proprie committuntur. Metaphorice Iuuenalis: Committit vates. Cyp. epist. 14. 13. (qua est in nostra editione x.) Et gloriosos seruos Dei cum Dei sacerdotibus committunt. Est autem hoc etiam Tureconulorum vox: committere, pro ad certamen prouocare. Hinc Vlpianus ad legem Aquilianam Digest. li. 9. Plane, inquit, si cedentem vulnerari, erit Aquilia locus, nisi domino committente hoc factum sit. Aliam remotionem huius vocis significationem etiam Tureconulorum habes infra li. 4. de Cor. militis ca. 2. nu. 22. De vtraque eodem loco infra Tom. 3. libro de Praescriptione, ad h. capite 24. nu. 193.

12. a Martyribus in carcere exorare conueniunt. [Alludit inquit idem Rhenus ad consuetudinem eius temporis, que etiam aetate Cypriani in v. s. fuit, quem admodum ex eius v. s. scriptis colligitur. Si quidem lapsi, id est, qui sacrificauerant idolo, aut necessitatem sacrificandi pecunia apud magistratum redemerant, accepta securitate (syngrapha) que reciperebantur in Ecclesiam ante confessionem, & clerici, solebant a Martyribus & Confessoribus in carcere constitutis illud extorque deprecatorum, per quem in Ecclesiam recipi iuberentur. Sic enim lapsi quidam importunus precibus Martyres & Confessores fatigabant, corrumpentibusque. Vocant autem veteres: Darc pacem, recipere in eis communicationem. In hunc igitur sensum accipi debet, quod hic Tertullianus scribit: Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes. Item: vt si forte & aliis praestare possitis. Vide, quanta fuerit olim Martyrum etiam illud videntium auctoritas. Sane Cyprianus epist. 15. lib. 3. (qua est in nostra editione xi.) in bello quorundam Martyrum pro lapsis scripto hoc inserunt paulo incautus fuisse restatur: Communicet ille cum suis. Nam addi debebat quoniam sui. Proinde idem sanctissimus vir scribit sub antecessoribus, quis id semper obseruatum, vt Diaconi ad carcerem committentes, martyrum desideria consilij suis & scripturam praeceperant, ad vsum indulgentiarum in Ecclesia iam non ceptum, immo & ab Apostolo Paulo in Corinthium illam, idque integris illic Adnotationibus vsque.

D

CAP. II.

13. Cetera aequae animi impedimenta, &c. [Caput hoc in scriptis: De comparatione carceris cum mundo. In quo etiam loco infra citato imitatur S. Cyprianus.

14. parentes vestri. [Parentum inquit Rhenus, vocabulo, ni fallor, quo libet cognatos intelligit, quem admodum & hodie vulgus Italarum & Gallorum loquitur. Plane autem ita esse patet ex libro de Carne Christi, ubi de matre & fratribus sic loquitur: cum indigna parentem non negat, sed oburgat.

15. exiisse vos de carcere, quam in carcerem introiisse. [Simile sermone inquit Rhenus. [chemi est in Valentianis Vbi superius dicitur, quam de sepulchro. Insuper, quod illic adnotauimus. Faustus Manichaeus apud Aurel. Augustinum. Ex Iordane nobis erit factus Iesus Dei filius, quam natus ex vtero matris. Ammian. Marcellinus lib. 27. de ingratitudine populi in Symmachum praefectum vrbis sub Valentiano & Gratiano Aug. loquens: Quidam plebeius inquit, sumpserat illum dixisse sine indice vello vel esse, libenter se vno proprio calcarias exa incertum, quam id vendiderum pretij, quibus sperabat. Item alibi Ambrosius in libro de Viduis: Vitem facilius sondere quam premere. Tomes aduerbium Magis, quod praedit, hic reperit potest, id quod in hoc scriptore nouum non est, vt plus semel mo-

nuimus. Atqui pro grauiore cathenas induit mundus, ma. tres laeunt. imbut. sed illud placet.

16. Proconfulis. [Ex hoc loco inquit idem Rhenus. licet animaduertere. Martyres istos, ad quos scribit Tertullianus, vbi in ipso Carthagine, vel aliquo oppido vicinis captus fuisse detentus, eoque in Praetorium Carthaginiensi, Nam Carthagine Proconfulum fuisse declarat Pontius Diaconus in vita B. Cypriani martyris, cum inquit: Denique comprehensus a ministris Interni Proconfulis dixit. Item Galerius Proconful dixit. Is mortuo Paterno successerat, Eratque Proconfulum magistratus olim annuus. Vnde illud Cypriani: Eant inquit nunc magistratus & Conules sine Proconfulis annua dignitate insignibus, & duodecim fasibus gloriatur. Neminem vero lateat, administrationes Praetorianarum iurisdicte mutatae fuisse pro Iuliana Caesarum. Equidem in libro, cuius titulus Nuzia Oculentis, nominatum sit merito Proconfulis Africae, sub cuius dispositione fuit Praetoria Conularis, & legati eius duo. Is, vt videtur apud Carthagenem, in quoquam Metropolitim habitabat. Vnde & Cathagineti Africa dicitur eodem libro. Atqui ex his probatur, esse vtriusquam, quod S. Augustinus tradit (ni fallor lib. de Grammatica) tam vtriusque vtilitatem fuisse vocem: Proconfulum, & Proconule. Eius verba sunt. Ab E. littera vocali nullum Latium, nisi iuncta praepositione, Masculinum inuenitur, vt Pro confulu, Pro Praetore. Ergo iuncta praepositione sunt Latina, vt dixi: Pro Praetore, Pro Praefectore. Nam veteres Nominatio casu: Proconful dicebant, attendentes, nullam nomen Latium exire in E litteram, Nominatio casu generis Masculini.

17. in custodia. [Eodem modo legit lib. adu. Iud. cap. 4. illud Ista i. sicut custodia in eum creatio, quod ibidem c. 13. vtriusque calula, seu Ipecula, & c. Recte adnotat similes locos Rhenus ex S. Cypriani Epist. 81. ad Rogatianum inuicem & ceteros Confessores, ac 16. ad Moysim. Maximum & ceteros Confessores: O beatum carcerem inquit, quem illustrat vestra praesentia! O locum carcerem, qui homines Dei mittit ad caelum! Vnde iuncta diuerso sole ipso, & luce haec mundicia dicitur, vbi modo constituta sunt Dei templa, & sanctificata diuinis confessoribus membra vestra! Et alibi illuminabat mundum solentis & luna decurrens, sed vobis idem, qui solem fecit & lunam, maius in carcerum iumen fuit, et in corde ac mentibus vestris Christi claritudo respiciens, horribilis carceris atque famulas panalis loci tenebras aeterna illa & candida luce radiauit.

18. Habet tenebras, &c. [Recte adnotat similes locos Rhenus ex S. Cypriani Epist. 81. ad Rogatianum inuicem & ceteros Confessores, ac 16. ad Moysim. Maximum & ceteros Confessores: O beatum carcerem inquit, quem illustrat vestra praesentia! O locum carcerem, qui homines Dei mittit ad caelum! Vnde iuncta diuerso sole ipso, & luce haec mundicia dicitur, vbi modo constituta sunt Dei templa, & sanctificata diuinis confessoribus membra vestra! Et alibi illuminabat mundum solentis & luna decurrens, sed vobis idem, qui solem fecit & lunam, maius in carcerum iumen fuit, et in corde ac mentibus vestris Christi claritudo respiciens, horribilis carceris atque famulas panalis loci tenebras aeterna illa & candida luce radiauit.

19. Triste illic expirat. [Triste inquit Rhenus] id est, triste, grauolentia videlicet, illic expirat, si accipit verbum expirat, vt sit absolutum. Atqui quod sequitur: de iudicibus ipsius dicitur, etiam imitatur S. Cyprii epist. 81.

20. Christianus etiam extra carcerem seculo renouauit. [Verissima est inquit idem Rhenus.] Cypriani sententia de Habitu virginum: Ceterum quascumque terrenas sunt, in saeculo accepta & hic cum seculo remanentia, nam contenti debent, quam mundum ipse contemnitur; cuius pompae & delicias iam tunc renouauimus, quum meliore transgressus ad Dominum venimus. Verum de hac renouatione in Baptismo facta, latus infra Tom. 3. lib. de Baptismo.

21. si non plus, &c. [Emendauimus inquit Rhenus] ex Gortensii, si non plus in carcerem spiritus accipit, quam caro amittit. Si acquirit, pro: An acquirit. Simile locutionem habes in Apologitico: Confleret igitur prius, si fuit, quibus sacrificatur, saltem Imperatoribus vel cuiuslibet homini impertiri possunt, pro: An ipsi possunt.

22. per curam Ecclesiae, &c. [Meminis huius consuetudinis Origenes hom. 11. in Leticum. Exstat etiam haec de Re Epist. 8. Cyprii. 37. hoc titulo: Ad clericum, vt Confessoribus in carcere constitutis omnibus humanitas praestaretur. Cui consentiunt quae hic adnotat Rhenus, partim ex eadem epistola in hac verba. Veteres non solum externam curam corporibus Martyrum impendebant, sed & spiritum eternum & sanctum antequam precibus adiuuabant, quum publice in sacrificio, quam nos hodie Missam dicimus, tum privatim in secreta Deum commemorantes. Sic enim D. Cyprianus epist. 16. ad Confessores & Martyres captiuos scribit: Erat quidem inquit iustitiae ac iustitiam memores, & quando in sacrificio preces cum pluribus facimus, & quum in secessu privati precibus oramus, coram ac laudibus vestris plenam Domini fauentiam postulamus. Haec enim illis. Verum enim uero vt adbus in carne constituti Martyres veteribus illis Christianis cura erant, sic nec defunctos negligebant. Diebus enim quibus excesserat, commemorationes eorum inter memoriam Martyrum celebrabant, nec id semel, sed singulis quibusque annis faciebant, cum videlicet is dies reuocasset, aut statim commemorandarum passionum tempus aduenisset. Hoc nos deus sanctiss. Cyprianus epist. 6. numer. 7. nunc. 37. in hanc modum scribens: Denique & dies eorum inquit quibus excedant memorate, vt commemorationes eorum inter memoriam Martyrum celebrare possimus. Quamquam Tertullianus sanctissimus & deuotissimus frater noster inter cetera pietatium & curam suam cum fratribus in omnino obsequio operationis impartit, qui nec ille circa curam corporum deest (sic enim eam peritum legentium auctoritas) scribat ac significet mihi dicit, quibus in carcere locati fratres nostri ad immortalitatem gloriose mortis exitu transierunt, vt & celebrantur hic a nobis Oblationes & sacrificia

A sacrificia ob commemorationes eorum, que cito vobiscum (Domino proferante) celebrabimus. Rursum epistola 34. hoc idem attestatur: Sacrificia pro eis (inquit) semper, ut meministis, offerimus, quoties Martyrum passiones & dies anniuersaria commemoratione celebramus. Hic ille. Ceterum quod dicit, sacrificia pro Martyribus offerri, sic accipiendum, nisi fallor, ut, pro eis, idem valeat, quod pro commemoratione eorum (nam id prius loci maximitate verba aperte continent), veluti passione sine commemoratione passionis occasionem oblationibus & sacrificijs dante.

Que res inde nata videtur, quod in sacrificio iuxta ritum veteris Ecclesie (quemadmodum in Adnotationibus libri de Cor. milit. ex Magno Dionysio obiter indicauimus) post Symbolum decantatum, & uniuersam pacis consolationem, nomina pie defunctorum conscribitur in libella, quam in altari ponebant, recitabantur, non sine laude & precatione virtutum, que in vitiis eorum eluxerant. Quo honore, bone Deus, qui dignoreres, quam qui pro Christo sanguinem suum sudauerunt? Hanc Ecclesie consuetudinem indicat Aur. Augustinus libro de Virginitate. Perhibet enim (inquit) preclarissimum testimonium Ecclesiastica auctoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco Martyres, & quo die sanctimonialis ad altaris Sacramenta recitentur. Hoc etiam agebant, qui Martyribus tam gratiam & tantum dignationis contulerunt, tum simile donum celsitudo sibi dari concordibus uoluerunt, cui adhuc canit Ecclesia, Gaudeamus in Domino, & rursus. Id confirmat idem Aur. August. Tractatu 48. in Euangelio inuocans, de Martyribus & altari disputans, his uerbis: Ideo quoque ad ipsam (inquit) memam non sine eos commemoramus, quemadmodum alius, qui in pace requiescit, ut etiam pro eo oramus, sed magis, ut orent ipsi pro nobis, ut eorum vestigijs abareamur. Hec August. Alter pro lapsis, qui iam reconciliati essent, offerrebat, qui post confessionem criminis & factam penitentiam, exomologuesque sententiam, post manus impositionem Episcopi & Clerici hoc conquebatur, ut facta pro eis oblatione & precatione, Eucharistiam acciperent. Ideo etiam uocabat Offerre nomen alicuius, facta, quod uis nomen recitaretur commendandum communibus Ecclesie precibus descriptum in libella, atque in altari positum. Quod monere libuit, ut locum Cypriani intelligas in epist. 10. lib. 3. cum dicit: Ad communicationem admittuntur, & offerunt nomen eorum. Porro huiusmodi memoris Martyrum sine commemoratione pepererunt nobis postea festis dies plerique, quibus hodie Christiani feruntur. Sane ipsam Commemorationem uocabulum Ecclesie retinuit, sacrificijs nostris non ignotum. Nos uero eadem adnotauimus, & multiplica, tum, secundo loco ad epist. 37. de Commemoratione Martyrum quotidiana in Martyrologio, num. 7. tum tertio que ad epist. 34. de sacrificijs in anniuersarijs Martyrum, ac quod ista ueranda commemoratione in sacrificio, nu. 11. & 13. tum denique ad epist. 2. quarto loco hic citatam de factis dicitur, nu. 9. ad quos loco compendij gratia Lectorem remittimus.

B 23. agpen fratrum. Intellegit (inquit Rhen.) elemosinam, quod excharitatis unum agere debeat fieri communicatio. Hinc legitur apud Cyprianum lib. 3. ad Quirinum: Agapen & dilectionem fraternam rursus se firmiter excedendam. Vt ut Latino uocabulo Tertullianus, adu. Marc. lib. 1. de alienis bonis (inquit) ob alium Deum nomine elemosinam & dilectionis operatur. riteron. ad Eusebium, loquens de illis qui laudem humanam elemosinis largiendis uenatur: Cum manum (inquit) egentem prorekeris, buccinam quam ad agapen exanaueris, Erat & eam genus pro pauperum resocillandis, quibus apud Gentia sportula, a qua sportulantes fraues dixit Cyprianus nono uerbo. Tertullianus Apolog. 6. 39. Cetera nostra (inquit) de nomine rationem (tam uidentur). Vocatur Agape, id quod dilectio penes Græcos est, quantiscumque sum pibus conset luctum est pietatis nomine ficere sumptum. Si quidem inopes quoque refrigerio isto inuamur. E religia. Porro fratrum nomine Christianos intelligi sepe iam monuimus. Tertull. in Apolog. exomologues de Christianis loquens: Quanto dienus (inquit) frateres, & dicuntur & habentur, qui uauum patrem Dei agnouerunt, qui uauum spiritum biberunt sanctitatis, qui de uero uero ignoratitiam eadem ad uiam lucem expauerunt ueritatis. Vnde fraternitas pro collegio fratrum sine Ecclesia, Cypriano, Hieron. Amb. & etiam nostro Tertulliano. Videt autem Lector eadem quoque de re Adnot. nostras ad lib. 3. Testimon. num. 11. & Apolog. 39. cap. num. 117.

C 24. Non uides alienos Deos. Nam (ut etiam adnotauit Rhen.) aate Tertulliani adhuc uigebat Paganismus.

D 25. non sollempnes Nationum dies. Hic etiam uelle adnotat, qui dies sollempnes Nationum uocantur, hoc patet de scriptis lib. de Corona militis. Sollemnitates, postulatrices, falsa uota, ubi de his latius, quemadmodum etiam Apolog. cap. 35. num. 46. Hic sufficiat quod Rhenanus adnotat apud dicit ad Auctorem: non nidoribus puris uerberatis, eo quod in sollempnibus Casarum Gentiles, uti est ille dicit Apolog. focos & choros in publicum educabant, vicium epulabantur, ciuitatem tabernæ habiti abolefaciebant. Huc facit quod ad Vxorem lib. 2. de dispari coniugio loquens, ubi uidelicet mulier Christiana Gentis marito nupta est. Moratur (inquit) Dei ancilla cum laribus alienis. Et inter illos, omnibus honoribus demonum, omnibus sollempnibus Regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore: huius agitabitur.

26. non clamoribus spectaculorum, &c.] Etiam ea, qua hic adnotauit Rhenanus, ad lib. de Spectaculis adiecit.

27. non in loca libidinum publicarum. Similiter (adnotante Rhen.) Hieronymus ad Gerontiam: Vt in eo, epuset esse laudabilem, si cortex melior sit, si publicarum libidinum uicinas seperet. Tertull. lib. de Pallio: Lupas popularum libidinum uicinas uocat.

28. stadia opaca aut porticus, &c.] Stadia (uti uelle adnotauit Rhen.) hoc est, exercitij loca domestica ad gestationem, cursum, & deambulationem apta, reddebant opaca sinea, qua inter porticus, in adificijs ueterum consistant: nempe nanc planationes, nunc daphnones, hoc est, planantia & laureta, in quibus etiam prodeambulare solebant ueteres, Eratque stadium uiridario continentum. De huiusmodi stadio sentit Tertullianus lib. de Cor. milit. cum ait: Suffraginam in stadio mariti non uelaram deambulasse. Quo loco, de stadiis porticibus Virruuium facere mentionem, scripsit lib. 5.

29. Nihil crux sentit in neruo. Similiter S. Cyprianus dicit epist. 81. Postius in neruo, ac ferro fuit, sed solutus ac liber spiritus matus ubi & quid neruus, tractauimus in Adn. num. 7.

30. Vbi autem erit cor tuum, &c.] Auctor uerba Euangelista transponit, uti melius instituto seruiant nam apud Martiorem est: Vbi thelaurus tuus, ibi & cor tuum.

CAP. IV.

F 31. Sit nunc Benedicti, &c.] Capiti hinc titulum adimus: De carceris molestinis equanimiter sustinendis cotone exercitatis ergo. In quo etiam illum S. Cyprianus imitator locum maximitate. Atque (uti adnotat Rhen.) illud: Sit, hic concedenti est, non impetranti. Vt illud libro de Car. Christi: Sit plane fultum, id denotio tenfui iudicemus Deum.

32. cum in Sacramenti uerba respondimus. De responso ad uerba Sacramenti Baptismi, seu Sacramento, id est, iururando in eodem praefato, tractatum ad lib. de Bapti. Tom. 3. alijferimus.

G 33. Nemo miles ad bellum, &c.] Hunc totum locum (uti adnotat Rhen.) imitatus est B. Hieronymus, cum epistola illam ad Heliodorum scriberet. Inquit enim: Quid facis in paterna domo delicate miles? Vbi uallum? ubi fossa? ubi hyems acta, sub pellibus?

34. nec de cubiculo in aciem. Hieronymus ibidem: Et tu mihi de cubiculo ad aciem, in de umbra egredieris ad oleum.

35. sed de papilionibus ex pedibus & substratis.] Expediuntur (inquit Rhenanus, tentoria inuoluta, quom in castris extenduntur, & iunctis ad pates terra infixis sublinguntur. alliganturque, ne uento disturbante corrumpant.

36. & imbonitas.] Imbonitatis (inquit Rhenanus) uocabulo rursus utitur in libro de Exhor. castri. Alioquin res (inquit) & uiris & fecundis eadem imbonitate ad matrimonium & iluprum commixto carnis licitandum. Porro eadem forma dicit imbonitatem qua inallenum, pro non alieno, lib. 4. adu. Marc. Reite autem paulopost, refertur idem ex Gortzenf cod. Etiam in pace, labore & incommodis.

H 37. in armis deambulando.] Vegetius (secundum quod idem citat) penult. cap. lib. 1. Præterea uetus (inquit) consuetudo permanens, & Diui Augusti atque Adriani constitutionibus præcauerit, ut in mense tam equites quam pedites educantur ambulatum. Hoc enim uerbo hoc exercitij genus nominant, & decem milia passuum armati instruiturque omnibus telis pedites militari gradu ire ac redire uidebantur in castra, ita ut aliquam itineris partem cuius alacrioris conficerent. Rursum lib. secundo: Iuniores quidem (inquit) & noui milites mane ac post meridem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditissimi, sine intermissione semel in die exercebantur in aciem. Iisdem docet, tempestate uel uentis aere turbata militis sub castris, quod ex cannu, uina, uel culmo consistabat, armis eruditus solios. Ceteris uero em & hybernus diebus, si minus plusquam quæcesserent, exerceri cogebantur in campo, ne intermissa consuetudine, animi militum debilitaretur & corpora. Syluam cædendo, onera portare, fossiles transire, in mari uel in fluminibus natare, gradu pleno ambulare, uel etiam armatos cum exercitibus currere frequentissimum, conuenit, ut qui uianis usus laboribus in pace, difficultibus non uideatur in bella.

I 38. restudinem desecando.] Reite quidem Rhen. De materia (inquit) iac tabulatis telluro conexcitur, qua ne excuratur incendio, cortis uel cilleis centonibusque uestitur. Auctor Vegetius. Robustiora sunt ligna, dum exstentur. Sed his adieciendum, quod Tertulliano instrumentum fuerit bellicum simile pene arctici, de quo libro de Pallio, dicitur à similitudine reptilis, quod Testudinem dicimus, eo quod trabem finculo sustinet, qua falsi dicebatur, modo sicut suum caput reptile, nunc excurat, nunc rediunt. Adnotat autem MS. 3. de studando, sed uidetur loco hinc non conuenire.

39. & sole ad caelum.] Adnotat Rhenanus, accipi hic caelum pro uento seu aere frigidiore, alioqui (inquit) possit etiam legi: gelu. Ego uero magis crediderim ac: ipi pro aere crasso seu obscuro, iuxta illud Ciceronis lib. 2. de Diuina. De caelo aere crassitudo: & quod apertius idem habet Tusul. qu. libro 1. Cælum hoc, in quo nubes, imbres, uentique aguntur, quod & humidum & caliginosum est propter exhalationes terra. Quo pertinere uidetur & illud Virgilio Aeneid. 1. - Cælum que ferreat.

STULL
PERA

A 40. de tunica ad lorica[m]. Hieron. [vix ab eodem citatur] ad Heliodorum. Corpus aduersum tunicis lorice onus non fert. At qui de Tunica videlicet de Pallio, cap. 1. Et ibidem Adnot. nostras num. 4.

41. Proinde Benedictæ. Inter captiuos (inquit Rhenan.) istos Christianos erant & mulieres, quas nunc compellat, benedictas vocando. Eodem feminas vocabulo ornata. lib. de Cultu femina. cap. 4. 5. 9. Et 13. Sic Cyprianus in epistola quadam ad Martyres: Benas autem feminas (inquit) saluto, que vobiscum sunt in eadem confessionis gloria constitutæ: Et reliqua. Idem in sermone de Lapsis: Cum triumphantibus viris (inquit) & femina veniunt, qua cum seculo dimittentes sexum quoque vicerunt.

42. Agonothetes Deus viuis, &c. [Vix ex eo, quod hic & Deum vitium agnoicit, Patrem nempe, & mox Spiritum sanctum, & deinde Christum Iesum, atque adeo tres in Trinitate personas, patet hunc librum conscriptum priusquam in Montani heresim laberetur, quippe qui Hieron. esse, contrarium senserit, vti lib. de Trinitate latius infra Tom. 5. Atqui quid officii habuerint Agonothetes, Xylarches, & Epistates, ex Rhenano & alii infra latius libro de Spectaculis. Sicut & de Brabio, & Athletarum tum vocatione, tum institutione. Huius loco sufficiunt similes S. Hieronymi loci, alter ad Lucinum: Non est iniudis Agonotheta nosse. alter lib. ad Pamach. contra errores Ioannis Hierosolymitani: Cur ergo ista quaruntur (inquit) cur tu omisit super quibus pugna est, de Scammate & leo certaminis egredietis, in peregrinis & longe alienis dispositionibus immorari?

B 43. corona arenitatis, brabium, &c. Sive brabium legas ad imitationem Græcæ vocis, sive brabium, vti habent 3. ms. perinde est. Similiter autem S. Cyprian. epist. 9. ad martyres & Confessores de Mappalico, explicans illud Psalm. 115. Pretiosa est in corp. tui Domini mors iustorum eius. Pretiosa (inquit) mors hæc est, que emittit immortalitatem pretio sanguinis sui, que accipit coronam, de coronam nempe) laudatur in nobis, ipse congregatur, ipse in certamine agonis nostri & coronat pariter & coronatur. Latius autem idipsum repetit Tertull. sub finem lib. de Coron. milit. allegans & scripturas, que coronam vix promittunt, & representant, Apocalyp. 3. 4. 6. 10. ac 2. Tim. 4. Loc. adnotandi contra modernos aduersarios, qui vitam æternam non vis gratiam esse volent, non coronam aut mercedem. Item contra eos, qui merita sanctorum Martyrum negant, quia correlatiua sunt meritis & merces, certamen legitimum & corona, quemadmodum adnotamus lib. de Pœnit. & latius tractabimus lib. sequenti de Patientia.

44. gloria in secula seculorum. Alludit ad illud Psal. 83. In secula seculorum laudabunt te.

CAP. IV.

C 45. Scinus ex Dominico precepto, &c. [in]scriptionem huius capituli fecimus: Quod animam debeant Martyres exemplis eorum, qui fame & glorie solius canilla multa pepessi sunt, in quo multa eadem reperit, que supra videre est Apologitici capite vlt. Atqui ex his 3. legitimus: Ipse enim pronuntium ille, & ex consuetudine Romanis Martiri uicem deinceps modis carceris. Vbi, elle, & de re, consuetudine.

46. Timebit forsan caro gladium grauem, &c. Cyprianus (inquit Rhenan.) aduersus Demetrianum genera tormentorum enumerans, quibus ille Christianos affligeret: innocios (inquit) iustos, Deo caros, domo prius, patrimonio solius, cathenis premis, carcere includens, gladio bestis, ignibus puni. Rursum lib. de Lapsis: Sed cum, durissimi iudicis recrudescere iussit, iam satigatum nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula essoderet, nunc flamma torreret, caro me in collatione deseruit, infirmitas viscerum cessit. Idem alio m. locis supplicia Christianorum commemorat. Videat ibidem Lector Adnot. nostras ad posteriorem librum, num. 52. item in Tertull. Apolog. alicubi, vbi & vix, cap. etiam supplicij meminit, ob quod Sarmentici ac Semaxii dicebantur, eo quod ad ripitem dimidij axis reuincti Sarmentorum ambitu exirentur. Qui lib. ad Scapulam cap. vlt. indicat, primum dimittere gladiotenus animaduertitum in Christianos, quamquam ab illo etiam erantentur.

47. Lueretia. Exemplum hoc notius, quam vix explicari debeat. Reperit idipsum sub finem lib. de Castit.

48. Murtius. De hoc vide Adnot. nostras in Apolog. cap. vlt. num. 61.

49. Heraclitus. [Vix] adnotat Rhenan.) laborabat morbo a quo intercutis, & eam ob cursu sermionibus afflictus homo querendum & medicis inussit, Nunc ex umbra fecitatem facere possent, & ab illis iudi suspensio fuisse neglecta: tandem ipse sibi subuenire volens, bubulis excrementis obtinuit corpus, iuum inflatum fecit. Est apud Laertium.

50. Empedocles. De hoc vide Adnot. nostras in lib. de Pallio c. 4. num. 87. Meminit item eiusdem infra Tom. 3. lib. de Anima.

51. Peregrinus, &c. Hæc lectio (inquit Rhenan.) mihi non displicet. Nā auctor est Eusebius Casariensis in Chronico, que nobis vixit Hieronymus, anno Imperij Marci Antonini Veti quinto, si nō fallit numerus, Peregrinum Philosphum apud Pisas, rogo, quem ex lepro cõpulerat, inens, omes superterresse. Revertit ergo Tertullianus dicitur non olim, ad antiqua exempla, que promissi, respiciens, cū ipse vixerit sub Severo, qui post Marcum Antoninum anno 33. regnare

cepit. Peregrinum descripsit Lucianus in libello cui titulus: De morte Peregrini. Qui se testatur interfuisse spectaculo, cum in ignem se Proteus inieceret, hoc patio gloriam aucupaturus, idem in ignem sibi inuiderat imposse ille. Ammianus Marcellin. lib. 29. loquens de crudelitate Valentis Augusti: Dicit vniuersi (inquit) sebiliter iugulauerit preter Simonidem, quem solum sanus ille intente lator, efferatus ob constantiam grauem, iniserat flammis excuri, qui vitam vti dominam fugiunt rabidam, ridens subitis momentorum ruinis, immobilis conflagrauit, Peregrinum illum imitatus Protea cognomina Philosphum clarum, qui cum modo discreto statusset, Olympia quinquennali certamine sub Græcia confectu totius assensu rogo, quem ipse contraxit, flammis adsumptus est. Adius Gellius Not. Attic. lib. Philosphum (inquit) nomine Peregrinum, cui postea cognomen Proteus factum est, virum grauem atque constantem vidimus, cum Arbenus efferus, diuersantem in quadam turario extra urbem, & reliqua.

52. Dido. Vide de hac Adnotat. nostras in vlt. cap. Apolog. num. 62.

53. Afrubalis vxor. Refert hoc Linius lib. 7. ad vxorem Afrubalis illius, qui tertio bello Punico ad Scipione Amilianum est.

54. Regulus. Carthaginienses Atrilium Regulum (vix adnotat Rhenan.) palpebris reiectis dolo inclisum, quo vniuersi acuti similes eminebant, necauerunt. Ex Valerio Max. L. Florus de Regulo: Nō vltimo sine carceris seu crucis supplicio deformata maiestas. Seneca compluribus locis crucem Reguli commemorat.

55. Cleopatra. Hæc historia notior est, quam vix commentario sit opus. De regno eius cum Angusto vide lib. adu. Iud. cap. 3. Adnotat autem Isidorus Etymol. 11. c. 5. quod perierit Cleopatra genere aspi. Au, qua Iphis dicitur, eo quod somno necat, atque ad quædam in notum quasi somno clausa sit.

56. meretrix Atheniensis. Exemplum hoc meretricis Aticæ habet etiam supra, Apolog. cap. vlt. Et in Adnotat. nostris ibidem num. 624.

57. Nam que hodie apud Lacedæmonas, &c. Sicut MS. pre. Nam quod Atqui (vix adnotat) ad ea, vlt. Apolog. hic citatum ad Rhenano Franciscus Zephyrus) de ego cywor illum Spartorum puerorum celebrat Cicero in Tusculanis. Alludit ad eandem illud Stratonici Apophthegma apud Athenas: Quod siquis horum, inquit, delinquat, plagus afficiatur Lacedæmonij. Cui addit Eufharis in terperis. Hoc obiter dictum festinus est, ob id quod Spartanos solentibus etiam festis celebrant.

58. Tanti virtutum, quanti verum margaritum? Proverbi huius explicitioem ad Prolegomena nostra differimus, ne hic proluxores sumus.

CAP. V.

G 59. Omitto nunc gloria causam, &c. Hoc caput in seipsum: De exemplis illorum, qui affectatione quadam omnia comencia conculcant, quod quom de Gladiatoribus agit, vix etiam differimus ad librum de Spectaculis.

60. iam & ad ignes quidam se autorantur. [Autorat] vix recte adnotat Rhen.) abigere est, unde autoramentum, & mihi autorat. At qui illud aduere videtur ad Herculeum, de quo S. Cyprian. lib. quod idola non sint Dij, sic loquitur: Hercules vix hominum exuat, Octeus ignibus concrenatur. Quod confirmatur etiam Festi testimonio, qui cum dicit asrologum eo die se flammis intusse, quo solus erat obcuritas futura. Quod quom fecerit, ut opinio sua dignitatis confirmaretur, recte adfectioni tribuit Auctor. Qui nunc istud recenent, citant Adnotat. nostris in dictum locum num. 6. & existat eius rei historia apud Philostratum in Heroicis cap. 16. Plane autem ad loci huius intellectum facit, quod supra habet Auctor Apol. cap. 16. & qui viuis addebat, Herculeum inducat.

CAP. VI.

H 61. Sed hæc exempla, &c. Vltimum hoc caput in seipsum: De conditionis humane contemplatione. Quem etiam locum alicubi imitatur S. Cyprianus.

62. & in medijs ciuitatibus elapse caueis. Hic vniuersi illi, inquit Rhenan. in mentem auarum suarum, auarum Vfarum, que Valentinianus Angustus abbat, earum caueis iuncta cubiculum suum locare solitus. Alteri Mica aurea nomen erat, alteri Innocentia. Multos illa mortale claustrum, videtur & hæc sanctia delectare principis. Auctor Ammian. Marcellinus lib. 39.

63. quantæ qualeque petronæ, &c. Recte illud hominis causa interpretatur Rhenanus de Imperatore: nam alludit ad exitus, seu occisiones eorum, qui contrarij partibus Sæueri Imperatoris fuerant, de quib. in hac verba Apolog. c. 33. Sed & qui nunc flectarum partium fociaut plaufores quotide reuclantur, post vindictam paritidarum racematio superites, de quibus ibidem latius n. 47.8. & 47.9. Hoc vnum hic adiciam, hinc apparet, eodem fere tempore scriptum hunc librum, quo Apologiticus.

ARGUMENTVM IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE Patientia.

PA TIENTIAE encomium descripturus Tertullianus. post captam a Lectoris beneuolentiam, non alijs modo sed sibi potissimum eam exoptans, suspirans & invocans.

Primum deducit, etiam eos, qui caeca viuunt, Philosophos, omnem sapientie ostentationem de Patientia praesefere.

Deinde Deum ipsum Patientiae nobis exemplum esse debere, vt que adeo vt plures Dominum idcirco non credant, quia saeculo ritum tam diu negant.

Item & Christum Dominum inter homines in terra, qui est homo, nihil tamen de impatientia hominis imitatus est.

Quid: quod & obsequij disciplina, quam nobis alij exhibent, quamque nos Deo debemus, commendationem & praescriptionem Patientiae in se continet.

Imo quantum sit bonum Patientia, ex contrario impatientia malo magis illuminari; cuius natales in ipso diabolo deprehendantur, qui quia patienter hominem non rulerat, angelus perditionis factus est. & eundem hominem primo conuicta & infecta muliere in crimen aduocauit. Qui antea innocens vbi semel impatientie succidit, defuit Deo sapere, ex qua proinde matris facta est in omne delictum.

Porro Patientiam eam esse, qua fidem antecedit & subsequatur, exemplo Abrahae comprobatur. & Christi, quum gratiam legi superduxit, fidem Patientiam iram prohibita composuit.

Atque adeo contemptum diuitiarum, & cupiditatum detractionem, Patientiae exercitacionem esse.

Eadem quoque fieri, vt minoribus delictis, vt pote maledicti, & linguae amaritudinis, non ladamur, quum aequanimiter inuictam patimur.

In amissione item nostrorum Patientia dolorem temperari. Vt in omni item libidine, aut gloria aut malitia causa, nunquam non Domino odiosam, qui sibi vindictam arrogat, Patientia excludi.

Multiplicia praeterea mali spiritus incitamenta & domi & foris nostra aequanimitate eludi, & insuper eius officij dignum esse mercedem, felicitatem scilicet regni caelorum.

Quum praeterea omnem speciem salutari disciplinae gubernet Patientia, etiam pacis & penitentiam in vitam esse, solae lapsis subuenire, item fidei, spei & dilectionis.

Neque vero in animo tantum constitutam Patientiam, sed & in corpore, demerendo Domino multipliciter adlaborare, tum afflictacione corporis per ieiunia, tum continentia carnis, in viduis, virginibus, voluntarijs spadonibus, tum denique in persecutionibus, seu fuga virgata, seu carcer praeniat, seu denique verbera, ignem, crucem, bestias, gladium constantissime tulerit.

Exemplo esse, qui hic Patientiae viribus subnixi sunt, Iohannes, Stephanus, & felicissimum illum Iob, qui omnem Patientiae speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit.

Denique Patientiam Deum habere debitorem, quod omnibus eius mandatis interueniat, & fidem delectat, Gentilem inuict, in omni atate, in omni sectu formosus sit, vt vel ex effigie habitaque Patientia, quam paulo latius prosequitur, comprehendere est.

Ita tamen vt de caelesti, vera, Christiana Patientia haec omnia intelligantur, non de Patientia Gentium falsa & probrata, quam diabolus emulatus & suos docuit.

Ceterum praeterquam quod nemo de hoc libro Tertulliani vniquam dubitauerit, pro more suo ad instar huius S. Cyprianus librum scripsit: De bono Patientia, in quem multa etiam ipse verba transtulit. Videntur etiam Manuscriptum Trithemius & Politianus ante omnem editionem, qua multo post facta est per Rhenanum, ex Paterniacensi primum, deinde & Gorziensi codice & initio scholis postea & Adnotationibus egregie culta, vt non magnopere nouo commentario sit opus. Nos interim aliquid addidit nostris Adnotationibus iterum ex tribus Vaticanis codicibus MS. hunc librum repurgauimus.

E
ix.
x.
xi.
xii.
xiii.
xiv.
xv.
F
xvi.

TULL
PERA

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI PRESBYTERI DE PATIENTIA LIBER.

CONFITEOR ad Dominum Deum satis temere me, si non etiam impudenter, de patientia coponere ausum, cui praestanda idoneus omnino non sum, vt homo nullius boni: quando oportet demonstratione & commendatione alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & constantiam commendandi propriae conuersationis auctoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque vti nam erubescere istud remedium ferat, vt pudor non exhibendi, quod alijs suggestum imus, exhibendi fiat magisterium: nisi quod bonorum quorundam sicuti & malorum, intolerabilis magnitudo est: vt ad capiendam & praestanda ea, sola gratia diuinae inspirationis operetur. Nam quod maxime bonum, id maxime penes Deum, nec alius id quam qui possidet dispensat, vt cuique dignatur.

Itaque velut solatium erit disputare super eo quod frui non datur, vice languentium, qui cum vacent a sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserum ego, semper eger caloribus impatientiae, quam non obtineo, patientiae sanitate, & suspirium & inuocem & perorae necesse est, cum recordor, & in meae imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetudinem, & dominice disciplinae sanitate, non facile cuiquam, nisi patientia adsideat, prouenire. Ita proposita Dei reb. est, vt nullum praecipuum obire quis nullum opus Domino complacitum pei petrare extraneus a patientia possit, bonum eius, etiam 3 qui caeca viuunt, summa

virtutis appellatione honorent. Philosophi quidem, qui alicuius sapientiae animalia deputantur, 4 tantum illi subignant, vt cum inter se variis sectarum libidinibus, & sententiarum emulationibus discordent, solius tamen patientiae in commune memores, huic vni studiorum suorum commiserint pacem. In eam conspirant, in eam foederantur, illi in adfectione virtutis vnanimiter student, omnem sapientiae ostentationem de patientia praeferrunt. Grande testimonium eius est, eum etiam vanae saeculi disciplinas ad laudem & gloriam prouocet. Aut nunquid potius iniuria cui diuina res in secularibus artibus volutatur? Sed viderint illi, quos mox sapientiae suae cu saeculo destructae ac dedecorate pudebit. 5 Nobis exercenda patientiae auctoritatem, non 6 affectio humana canine aequanimitatis 7 stupore formata, 8 sed viuac & caelestis disciplinae diuina dispositio delegat, Deum ipsum ostendens patientiae exemplaria primum qui 9 florae lucis huius super iustos & iniustos aequaliter spargit: qui temporum officia, elementorum seruicia, 10 totius generaturae tributa dignis simul & indignis patitur simul occurrere, sustinens ingratisimas nationes, ludibria artium & opera manu uuaru adorantes, 11 nomen cum familia ipsius persequentes, luxuriam, auaritia iniquitatem, malignitatem quotidie insolescentem, vt sua sibi patientia detrahat: plures enim Dominu idcirco non credunt, quia saeculo iratu tam diu nesciunt. Er 12 haec quide diuinae patientiae species quasi de longinquo, fors vt de supernis aestimeret. Quid illa aurem, que inter homines palam in tertia quodammodo manu apprehensa est: 13

G
CAP. II.
H
Math. 5.
Cap. III.